

Tóth János

Bioetika–Etikai alapok – Erényetika

Jelen tananyag a Szegedi Tudományegyetemen készült az Európai Unió támogatásával.

Projekt azonosító: EFOP-3.4.3-16-2016-00014

1.3. LECKE ERÉNYETIKA

Az erényetika (virtue ethics) centrumában az erényes ember áll, aki minden szituációban képes helyesen viselkedni. Az erényetika fontos kérdése, hogy pontosan milyen erényekkel vagyis erkölcsi szempontból releváns személyiségjeggyel, jellemmel kell rendelkeznie erényes embernek, továbbá, hogy ezeket az erényeket születésünktől fogva birtokoljuk vagy tanulással és gyakorlással fejlesztjük. Az erényetika szerint az erényes ember fogalma mindig egy adott közösségen belül értelmezhető.

1.3.1 Az erényetikáról általában

Az erényetika szerint a deontológia és utilitarizmus tévúton jár, amikor valamilyen általános elvből akarja levezetni a helyes viselkedést. Akármilyen elvet állítunk előtérbe mindig vannak olyan helyzetek, amikor ezek az elvek csődöt mondanak. Csak az erényes emberek tudják, hogy egy adott helyzetben mit számít morális viselkedésnek, ezért mindenkinek fejlesztenie kell a személyiségét és a jellemét. **Alford Naughton** meghatározása szerint az erény „*hatékony eszközök szokássá rögzült használata egy jó cél érdekében.*” Ez a megközelítés az erénnyel kapcsolatban egyrészt a helyes célra irányuló jó szándékot, másrészt a hatékony eszközök használatát emeli ki.

Egy erénnyel rendelkezni azt jelenti, hogy valaki egy bizonyos személyiségjeggyel vagy jellemmel rendelkezik. Az erényes emberek pedig rendelkeznek a morálisan helyes viselkedéshez szükséges erényekkel. Az erényetika tehát az olyan embert tekinti erényesnek, aki jelleméből adódóan őszinte, nagylelkű, udvarias stb. Sajnos az erények pontos listájában nincs egyetértés a különböző szerzők között és abban sem, hogy vannak-e sarkalatos erények és ha igen, akkor melyek azok.

Platón az *igazságosságot, mértékletességet, bátorságot és bölcsességet* sarkalatos (kardinális) erényeknek tekintette. A sarkalatos erények fogalmát megtaláljuk a sztoikus gondolkodóknál és a keresztény teológiában is. *“... sarkalatos vagy kardinális erényeknek azokat az erényeket nevezzük, amelyekre más erények épülnek, amelyek alapvetően meghatározzák az ember magatartását. A sarkalatos erények tehát cölöpökhöz hasonlítanak, amelyekre később egy épületet emelnek.”* (Beran 2001)

A sztoikusok szerint többféle erény is létezik, amelyek azonban egymástól elválaszthatatlanok. Az erények testi jellegűek, úgy laknak a testben, mint valami élőlény. Az erények célja a boldogság elérése.

A négy sarkalatos erény megszemélyesítése (Ballet Comique de la Reine, 1582). Forrás: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/f/fc/Figure_des_quatre_Vertus_from_Ballet_comique_de_la_reine.JPG

A Bibliának is fontos részét képezik az erények, ám azok Isten ajándékai, nem pedig emberi erőfeszítés eredménye. Aquinói Szent Tamás az erényt (*virtus*) jóra irányuló készségeként (*bonus habitus*) értelmezte, azaz olyan készségeként, ami kibontakoztatott képesség (*potentia*). Velünk született adottságnak, képességnek, isteni adománynak tekintette pl. a zenei hallást, amit a tehetséges embernek tovább kell fejlesztenie. A középkori gondolkodók három isteni erényt (*hit, remény, szeretet*) alá sorolták be a sarkalatos erényeket.

A modernitás alapvetően *individualista, racionalista és utilitarista* jellegénél fogva idegenkedett az erényetikáktól, csak az utóbbi évtizedekben fordult az érdeklődése az erény problematikájára felé. Ez a fordulat annak köszönhető, hogy előtérbe került az erkölcsi tapasztalat, a közjó, miközben a kötelességetikák visszaszorultak. A késő modern világ válságtünetei egy újfajta *erényetikai szintézis* megalkotására ösztönözték. Arisztotelész kérdése – mi a jó élet, és hogyan tehet szert rá az ember – ismét aktuálisnak bizonyult. Ezekre a kérdésekre MacIntyre és Comte-Sponville fontos válaszokat adott.

Alasdair MacIntyre egy új erényetikát javasol, amely szerint az ember ne a potenciálisan benne rejlő értékek kifejlesztésére fektesse az energiáit, hanem a jó keresésére, az egyes tevékenységekre vonatkozó belső jók felismerésére, ezáltal ugyanis képessé válhat az elé kerülő bajok, veszélyek, kísértések átvészelésére, közömbösítésére. Ez összefüggésben áll a *narratív identitás* gondolatával is. Szerinte mindannyian beleszületünk egy bizonyos társadalmi viszonyrendszerbe, s ezáltal már bizonyos identitás birtokosaiként cselekszünk. Vagyis az ember a születésével beleszületik egy történetbe, amely bizonyos értékekkel, erényfelfogással és szerepelvárásokkal ruházza fel, emiatt megnyilvánulásai is csak ebben az összefüggésben értelmezhetők.

André Comte-Sponville az erények révén tartja megoldhatónak az alapvető erkölcsi problémákat, ugyanis ezeket egyfajta útjelzőként értelmezi. „Az erényeken

gondolkodni annyi, mint felmérni a távolságot, ami elválaszt tőlük.” Az ember alapvető feladata az erkölcsi tökéletesedés, melyben különösen nagyra értékeli az udvariasság szerepét: „*Az udvariasság az első erény, s talán ebből ered az összes többi.*” Ez alapján a francia filozófus 18 erényt emel ki. Ezek sorrendben a következők: 1. udvariasság, 2. hűség, 3. a bölcs elővigyázatosság, 4 mértékletesség, 5. bátorság, 6. igazságosság, 7. nagylelkűség, 8. részvét, 9. irgalmasság, 10. hála, 11. alázat, 12. egyszerűség, 13. türelem, 14. tisztaság, 15. szelídség, 16. jóhiszeműség, 17. humor, 18. szeretet, amelyen belül megkülönbözteti az Erószt, a Philiát és az Agapét.

Ezek az erények segíthetnek abban, hogy megtudjuk, miképpen lehetünk mi magunk is az erények letéteményesei, s általuk válhat értelmezhetővé önnön erkölcsi dimenzióink.

André Comte-Sponville (2014).

Forrás:

[https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/a/a1/Andr%C3%A9_Comte-Sponville - Salon du livre de Paris - 23 mars 2014.JPG/1280px-Andr%C3%A9_Comte-Sponville - Salon du livre de Paris - 23 mars 2014.JPG](https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/a/a1/Andr%C3%A9_Comte-Sponville_-_Salon_du_livre_de_Paris_-_23_mars_2014.JPG/1280px-Andr%C3%A9_Comte-Sponville_-_Salon_du_livre_de_Paris_-_23_mars_2014.JPG)

1.3.2 Arisztotelész erény etikája

Az első átfogó erényetikát Arisztotelész fogalmazta meg a *Nikomakhoszi etika* című művében. Felfogásában az erény nem egyszerűen valamilyen megszerzett (kapott, örökölt, egyszer kialakult) emberi jellemvonás, hanem egy olyan képesség, amely gyakorlással folyamatosan fejleszhető és fejlesztendő. Kimutatta azt is, hogy az egyes erények nem állhatnak önmagukban, hanem szoros kölcsönhatásban kell lenniük egymással. Pl. a bölcsesség erénye elősegíti az igazságosság és mértékletesség erényének elsajátítását.

Az egyes cselekvések helyességére vagy helytelenségére összpontosító kantianusoktól és utilitaristáktól eltérően a görög filozófust és általában az erényelmélet képviselőit első sorban az egyéni élet egésze foglalkoztatja.

Arisztotelész (Raffaello: Athéni iskola c. festménye)(részlet). Forrás: https://hu.wikipedia.org/wiki/Arisztotel%C3%A9sz#/media/F%C3%A1jl:Aristotle_by_Raphael.jpg

Számára a központi kérdés: „*Hogyan éljek?*”, a válasz pedig így hangzik: „műveld és ápd magadban az erényeket, csak így leszel boldog ember”. Arisztotelész az erények két fajtáját különbözteti meg: az észbeli és az értelmi erényeket. Az észbeli erények (okosság, bölcsesség) olyan erények, amik taníthatók; az erkölcsi erényeket (mértékletesség, nemes lelkű adakozás) a szokás alakítja ki az emberben, nem taníthatóak.

A görög filozófus szerint az erkölcsi erényeket az ember már készen találja a világban. Ezeket a társadalomban és az államban (polisban) meglévő rend közvetíti és érvényességüket a tradíció és az általános egyetértés tartja fenn (pl. higgadtság, nagyvonalúság).

Arisztotelész az erkölcsi erényt a rossz szélsőségek *középarányaként* (mezotész) határozza meg, tehát például: bátorság (gyávaság-vakmerőség); mértékletesség (gyönyör-érzékletlenség); nagyvonalúság (fösvénység-tékozlás). A gyávaság nem rendelkezik a bátorsággal, míg a vakmerőség egy észnélküli bátorságot jelent. Bátor ember az, aki elkerüli mindkét rossz véletet. A mértékletes ember nem érzéketlen, de nem is a gyönyörök rabszolgája, hanem okosan élvezzi a gyönyört. A nagyvonalú ember nem fösvény, de nem is szórja a pénzt ész nélkül, hanem okosan ad másoknak is.

A *barátság* is lényeges erény, amelyben az ember átmegy az egyedi létből a közösségbe. Arisztotelész az *igazságosságnak* különös figyelmet szentel, mert az a legkimagaslóbb erény, amely a közösségre vonatkozik. *Osztófunkciójában* gondoskodik a javak és a megbecsülés helyes elosztásáról a társadalomban; *kiegyensúlyozó* funkciójában az elszenvedett károkat mérsékli.

Arisztotelész szerint mindenki boldog akar lenni. Ebben az összefüggésben az „*eudaimónia*” szót használta, melyet gyakran boldogságnak fordítanak, ez a fordítás azonban esetenként megtévesztő is lehet. Arisztotelész úgy vélte, bizonyos életmódok ugyanúgy elősegítik az eudaimóniát, ahogyan egy cseresznyefa gondozásának bizonyos módjai a fa növekedéséhez, virágzásához és bő terméséhez vezetnek.

Arisztotelész azt állította, hogy az erények művelése vezet a boldogsághoz. Az erény egyfajta viselkedési mód és érzés: az a tendencia vagy hajlam, hogy megfelelő helyzetekben bizonyos módokon cselekedjünk, vágyjunk és érezzünk. Kanttól eltérően Arisztotelész úgy vélte, hogy a megfelelő érzelmek átélése központi mozzanata annak, amit jó életnek nevezünk. Egy erény nem gondolat nélküli, pusztán szokás, hanem olyan magatartás, amelynek része az értelemre alapozott ítélet.

Aki például a nagylelkűség erényének birtokában van, az a megfelelő helyzetekben nagylelkűen érez és cselekszik. Ez magában foglalja azt az ítéletet, hogy a helyzet és a válasz megfelelő jellegűek voltak. Ha az erényes személy a jólelkű szamaritánus helyzetében találná magát, akkor együtt érezne az út szélén hagyott emberrel, és jóságosan bánna vele. Az olyan szamaritánus, aki csak valamely jövőbeli haszonnal kapcsolatos előzetes számítás alapján segítene az áldozaton, nem cselekedne erényesen, mivel a nagylelkűség csak akkor nagylelkűség, ha az adás gesztusába nem vegyül az önös haszon gondolata.

Ha a szamaritánus akkor érkezett volna, amikor a rablók rátámadtak szerencsétlen áldozatukra, és ha meglett volna benne a bátorság erénye, akkor félelmét legyőzve szembeszállt volna a haramiákkal. A bátorság erényének része az, hogy képesek vagyunk legyőzni félelmünket.

Arisztotelész számára az erényes személy olyan valaki, aki az erények egyfajta harmóniáját valósítja meg: az erényeknek megannyi szálként át kell járniuk az erényes ember életének szövetét.

1.3.3 Az erényelmélet bírálata

Az erényelmélettel kapcsolatos fő nehézségek egyike annak eldöntése, hogy az emberi magatartás, vágyakozás és érzés mely módozatait számítsuk erényeknek. Az erényelmélet képviselője erre azt válaszolja: azokat, amelyekre az embernek szüksége van a boldogsághoz. Ezzel a válasszal azonban nem sok segítséget kaptunk. Az erényelmélet képviselői gyakran felsorolják az erényeket: jóindulat, tisztesség, bátorság,

nagylelkűség, hűség és így tovább. Gyakran bizonyos mértékben elemzik is őket. Mivel azonban felsorolásuk eltérnek, így vitatható kérdés marad, hogy mely erényeket vegyük föl a listára.

Fennáll a veszélye, hogy az erényelmélet képviselői egyszerűen saját előítéleteiket és életmódbeli preferenciáikat kínálják nekünk erényekként, miközben a nekik nem kedves tevékenységeket vétkeként definiálják. A finom ételek és borok kedvelője például kijelentheti, hogy az ízlelőbimbók kifinomult ingerlése lényegi része a jó emberi életnek, és így azt mondhatja, hogy a finom ételek és a bor kedvelése erény. Az erényelmélet így módon egyfajta intellektuális ködösítésként használható, amelynek takarásában ki-ki becsempészheti a saját előítéleteit. Ha pedig az erényelmélet képviselője az emberi magatartásnak, vágyakozásnak és érzésnek csak azokat a módozatait fogadja el, amelyeket saját társadalmában erényesnek tekintenek, akkor az elmélet kevés teret hagy a társadalom morális fejlődésére.

Az erényetika a *situációs etikák* közé tartozik, amennyiben elutasítja, hogy lenne olyan *etika formula*, amely minden esetben elvezet bennünket a helyes viselkedéshez. Ugyanakkor a situációs etika és így az erényetika is súlyos kritikával illethető, nevezetesen, hogy általános elvek híján a helyes viselkedés meghatározása önkényessé válik. Ráadásul, ahogy arra Kovács József (2006 90) is rámutat az erényetikák a bioetikában hajlamossá tesznek a paternalista gondolkodásra.

Egy további bírálat szerint az erényelmélet előfeltételezi, hogy létezik a változatlan *emberi természet*, s így azt is, hogy vannak minden ember számára illőnek mondható magatartás- és érzésmódok. Ezt a nézetet azonban sok filozófus megkérdőjelezi.

Kérdések

1. Jellemezze az erény fogalmát!
2. Hogyan értelmezi Comte-Sponville az erényeket?
3. Jellemezze Arisztotelész erényetikáját!
4. Arisztotelész szerint mit jelent a rossz szélsőségek középaránya?
5. Az erényelméletet mely szempontok alapján lehet bírálni?

Szakirodalom

Alasdair MacIntyre (1999): *Az erény nyomában*. Osiris, Budapest.

André Comte-Sponville (1998): *Kis könyv a nagy erényekről*. Osiris, Budapest

Arisztotelész: *Nikomakhoszi etika* (Európa, 1997) Fordította Szabó Miklós.

Baranyi Árpád: *Keresztény társadalometika*. Sapientia.hu Kézirat (ppt).

Beran Ferenc (2001): *A keresztény erkölcs alapjai*. Szent István Társulat, Budapest.

Helen J. Alford – Michael J Naughton (2005): *Menedzsment, ha számít a hit – Keresztény társadalmi elvek a modern korban*. Kairosz Kiadó, Budapest.

